

Seyahatnâme – Sefernâme-i Rûm u Şâm u Mısır

Şiblî Nûmânî, Çev. Yusuf Karaca

Ravza Yayınları, İstanbul, Haziran 2016, 350 Sayfa, ISBN: 978-605-9261-44-9

Ömer KARABAYIR*

Hindistan Müslümanları, dünyaya karşı verdiği mücadele sırasında Osmanlı İmparatorluğunu maddî ve manevî yönden destekleyen, yanında olan bir millettir. Devlete, özellikle 93 Harbi sırasında ve Cumhuriyetin hemen öncesinde para yardımında bulunmuşlardır. Aradaki dinî bağ ve muhtemelen İslâm'ın ve İslâm devletlerinin kurtarıcısı olarak Osmanlının görülmesi, yardım hareketlerinin temel nedenleri olarak düşünülebilir. Hindistan Müslümanlarının Türklere olan ilgisi ve saygısı halk nezdinde hatırı sayılır düzeyde karşılık bulmuştur. Osmanlıyı ve Türkleri kendisine dost bilenlerden biri, Hindistan'ın önemli aydınlarından Şiblî Nûmânî'dir.

Şiblî Nûmânî, 1857 yılında Hindistan'ın Azamgarh adlı kasabasında, varlıklı bir âilede dünyaya gelmiştir. Ömrünü dertli bir ilim, irfân gönüllüsü olarak geçirmiş; kendisini, eğitim ve kültür sahalarında çalışmalara adanmıştır. Genç yaşından itibaren birçok İslâm bilgininden dersler almıştır. İslâmî bilgilere vâkıf olduğu

* Bilgisayar Programcılığı / İstatistik Lisans Mezunu, İÜ AUZEF Tarih Lisans Öğrencisi, omerkarabayir@windowslive.com

gibi; Urduca, Arapça, Farsça, Hintçe, Sanskritçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve İstanbul seyahatinde öğrenebildiği kadarıyla Türkçe konuşabilmektedir.

Döneminin saygın âlimlerinden biri olan Şiblî'nin, ilerlediği yolda itici güçlerden belki de en önemlisinin, yaşadığı dönemde Hindistan'da var olan İngiliz hâkimiyeti olduğu düşünülebilir. İyi bir Müslüman olan Şiblî Nûmânî, İslâm dünyasının Batı kültürünün altında esîr düştüğünü, kurtuluş yolunun ise bilgi ve kültürden geçtiğini düşünmektedir. Müslümanları dünya hâkimiyetinden dünya mahkûmiyetine götüren hastalığına cehâlet olduğunun farkındadır.

Pek uzun sayılamayacak ömrünü¹ İslâm âleminin terakkisi için harcayan Şiblî'nin meslekî hayâtının çok yönlü olduğu görülmektedir. Târihçi, edebiyatçı, akademisyen, avukat, aynı zamanda bir seyyah... Ele alacağımız eser, onun tüm bu yönleri hakkında fikir vermekle birlikte, seyyah özelliğini öne çıkarmaktadır. Haziran 2016'da *Ravza Yayınları*'ndan çıkan ve tercümesini Yusuf Karaca'nın yaptığı *Sefernâme-i Rûm u Şâm u Mısır* adlı seyahatnâme, Şiblî'nin çeşitli Müslüman memleketlerine gerçekleştirdiği gezileri ve buralarda elde ettiği gözlemleri kapsamaktadır.

Şiblî Nûmânî, 1892 yılında İslâm memleketlerindeki edebî ve kültürel havayı incelemek için İstanbul, Beyrut, Kudüs ve Mısır'ı içine alan bir seyahate çıkar. Rotasına hilâfet merkezi olan İstanbul'u dâhil etmesinin mühim bir sebebi, İslâm âlemini temsil eden Osmanlı İmparatorluğuna karşı beslediği muhabbet olmalıdır. 93 Harbi başladığında henüz 19 yaşında olan Şiblî, Osmanlı İmparatorluğunun maddî ve manevî anlamda yanında olan Hint Müslümanlarının arasında yetişir. Üstelik kendi bölgesinden topladığı yardım paralarını şehbender aracılığı ile İstanbul'a bizzat gönderir. (s.43) Eseri tercüme eden Yusuf Karaca'nın “Şiblî Nûmânî Kimdir (1852-1914)”² başlıklı bölümde Şiblî'nin *Şirul Acem* adlı farklı bir eserinden aktardığı “*Türk milleti cesurdu, kahramandı...*” (s.15) cümleleri, onun Türklere karşı sempati beslediğini gösterir. Yusuf Karaca'nın Süleyman Nedvî'den naklettiği, Şiblî'nin şu sözleri de bu durumu yeterince açıklar mâhiyettedir: “*Hiçbir dostlar toplantısı olmazdı ki orada Şiblî Türklerin mertliklerinden, güzelliklerinden, kahramanlıklarından bahsetmez olsun. Gördüklerini, bildiklerini anlatırken, Türkler hakkında bir şeyler söylerken coşar coşar ve o harika anlatım tathılığ ile bülbül kesilirdi de dinleyenleri Osmanlı hayranı ve Türk aşığı yapardı.*” (s.45)

Eser, birçok ana ve alt başlıktan meydana gelmiştir. Yusuf Karaca'nın hazırladığı “Sunuş” bölümü de seyahatnâmenin öncesinde, Hindistanlı âlim hakkında ilginç bilgiler vermektedir. Bunlardan en çok dikkat çeken şüphesiz, Şiblî'nin İstanbul'da, Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'yla gerçekleştirdiği sohbettir.³ Şiblî, Osman Paşa ile görüşmesini şöyle aktarır: “*Bir gün çok sevdiğim ve derin hayranlık duyduğum, dünyanın Plevne kahramanı olarak tanıdığı, gönüllere taht kurmuş olan Gazi Osman Paşa'yı ziyârete gitmiştim. Görüşme sırasında karşılıklı derin bir saygı ve sevgi yakınlığı sergiliyorduk. Bu yüzden elini elime almış, tutuyor, bırakmıyordum. Gönümdeki derin saygıyı ve hayranlığa ulaşan sevgiyi bu*

¹ 1857 yılında dünyaya gelen Şiblî Nûmânî, 1914 yılında, 57 yaşında hayâta vedâ etmiştir.

² Kitabı tercüme eden Yusuf Karaca, Şiblî Nûmânî'nin doğum târihini içerikte 1857 olarak verdiği hâlde başlıkta hatalı bir şekilde 1852 olarak yazılmıştır. Farklı kaynaklardan da teyit ettiğimizde Şiblî'nin doğum târihini 1857 olarak gördük.

³ Seyahatnâmeden çıkarılan sonuca göre Şiblî, Gazi Osman Paşa ile birden çok kez görüşmüştür.

hareketimle daha iyi göstermeye çalışıyordum. Bir ara dayanamadım ve ‘İslâm düşmanlarına karşı Müslümanları korumak için silâh kullanan ellerinizden müsaade ederseniz öpmek isterim!’ dedim. Bunun üzerine o çok nazik şerefli insan, büyük ve yiğit komutan bana: ‘İlme hizmet için çalışan ve durmadan yazan sizin eliniz öpülmeye daha lâyıktır.’ diyerek zorla o benim elimi öptü.” (s.28-29) Kitabın arka kapağında da sergilenen bu diyalog, Şiblî’nin, yakın dostu olan Mevlânâ Şîrvânî’ye özel olarak anlattığı anılardandır. Yusuf Karaca ise bu anıyı Süleyman Nedvî’nin *Şiblî’nin Hayatı* adlı eserinden aktarmaktadır.

Şiblî’nin, Gazi Osman Paşa ile gerçekleştirdiği diyaloga seyahatnâme içerisinde rastlanamamıştır. Bunun nedeni, seyahatnâmenin, Hindistan’daki İngiliz hâkimiyeti yüzünden sansürlü olabileceği veya bazı özel anıların gizli tutulduğu düşüncesine dayandırılabilir. Zira İslâm âleminde büyük ün sahibi olan, sevilen âlim Şiblî Nûmânî, hâliyle İngilizlerin sürekli olarak yakın takibinde bulunmaktadır.

Onun önemli özelliklerinden biri, Müslüman olmayan insanların da dikkatini çekmesi ve onlar üzerinde etkili olmasıdır. Dostu Prof. Arnold’un, *Preaching of İslâm* adlı eserini yazarken kendisinden epey faydalandığı (s.11) ve Hindistan’ın ünlü lideri Mahatma Gandhi’nin, Şiblî’nin *el-Faruk* adlı eserinden etkilendiği söylenir. (s.41) Bu söylentiler bile onun, İngilizlerin sıkı takibi altında olması durumunu yeterince açıklar. Buna ek olarak, Sultan Abdülhamid’i çok sevmesi ve Abdülhamid tarafından Mecidî Nişanı ile taltif edilmesi,⁴ İngilizlerin, Şiblî’yi Osmanlı muhbiri olarak görmeleri için yeterlidir.

Şiblî, seyahat ettiği her yerde kültür hayatındaki gelişmeleri yakından inceler. Kütüphaneler, okullar, gazete-dergi gibi yayınlar özel ilgi alanına girer. O, birçok yönden, 19. ve 20. yy.’ın Türk münevverlerinden Fatih Kerimî⁵ ile benzerlikler göstermektedir. Her ikisinin de “Müslümanlar olarak eğitimde ve ilimde geri kalmışlık”, “ticâret hayatında Hristiyanların hâkimiyeti” gibi hususlara sıklıkla değinmesi; dönemin Müslüman kimliği hakkında fikir vermesi açısından dikkate değerdir. Meselâ, Şiblî, İstanbul’da yüksek, gösterişli binaların ve ticârethânelerin neredeyse hepsinin Hristiyanlara âit olmasına hayli içerlemektedir. Lokanta gibi ticârethânelerde ve şehrin genel temizliği hususunda Avrupalıların Müslümanlara göre daha ileride olduğunu üzüntüyle kabul etmektedir. Burada bir hususa dikkat çekmekte fayda olduğuna inanıyorum: Değer verdiğimiz aydınlarımız en az yüz yıl önce bu tip konularda özeleştirilerde bulunabiliyorken, 21. yy. Türkiyesi’nde biz hâlâ dilimize pelesenk ettiğimiz “Avrupalılar temizliği bizden öğrendi.” sözüne sığınmakta ve bunu bir gurur vesikası gibi ısrarla dile getirmekteyiz. Bu sözün -doğru da olsa yanlış da olsa- günümüz için bana göre hiçbir ehemmiyeti yoktur.

Eğitim, kültür faaliyetleri gibi faydalı işlerde (hem donanım hem sayı itibarıyla) Müslümanların Hristiyanlardan geride oluşu, Şiblî’yi hem üzmette hem de hayrete düşürmektedir. Meselâ, seyahatnâmenin çeşitli yerlerinde şu cümle ile birçok kez karşılaşmak mümkündür: “... *Fakat insanı şaşkırtan ve hayrete düşüren şey; bunların arasında bir tane olsun Müslümanlar tarafından kurulmuş yok.*” (s.325) Bununla birlikte, her şeye rağmen İstanbul’da varlığını devam ettiren yüzlerce ilim yuvası, Türklere karşı övgülerini dile getirmesini sağlar. (s.147)

⁴ Bu nişanın daha sonra kaldırıldığı belirtilmektedir. Kimin çaldığı öğrenilemese de İngilizlerin bu olayda bir rolü olduğu Süleyman Nedvî tarafından imâ edilmiştir. (s.40)

⁵ Tataristanlı gazeteci, yazar. (1870 – 1937)

Gezdiği yerlerin kısa târihi, mimarî yapıları, vakit geçirilecek mekânları, iklimi ve nüfusu gibi hususlarda da bilgiler veren Şiblî'nin, geniş kapsamlı bir seyahatnâme ortaya koyduğu söylenebilir. Câmiler, okullar, kitapçılar ve kütüphaneler bu anlamda başı çekmektedir. Hattâ dönemin İstanbul'u anlatan çalışmalardan alışıktığımız meşhur İstanbul yangınları meselesi de Şiblî'nin seyahatnâmesinde kendine yer bulmuştur.

Şiblî, dört ay kadar kaldığı İstanbul'da bazı ilim insanlarıyla da görüşmeler tertip etmeye çalışmıştır. Şemseddin Sâmî, Ahmet Mithat Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa hakkında kendilerini tanıtan ve ilmi çalışmalarını içeren kısa bilgiler verir. Bu isimlerden Ahmet Cevdet Paşa ile bizzat görüştüğünü, sohbet ettiğini bildirir. (s.154) Öte yandan, "Fatma Hanım" ifâdesiyle, büyük olasılıkla, ilk kadın romancımız olan Fatma Aliye Hanım'dan da bahseder. (s.62)

Kitaplar ve kütüphaneler, Şiblî'nin en çok üzerinde durduğu konulardandır. İstanbul'daki kütüphanelerin isimlerini verir; özelliklerinden bahseder. İstanbul'da bir ay içinde yayınlanan kitap sayısının 2000'e yakın olduğundan, ancak bu kitaplar arasında roman ve tiyatro türünün çoğunlukta olduğundan üzüntüyle söz eder. (s.152) Bununla beraber, başka yerlerde ikinci nüshası bulunmayan kitapların İstanbul'da bulunduğu da bahseder, bazılarının isimlerini verir, ayrıca uzun süredir aradığı eserlerin bir kısmına İstanbul'daki kütüphanelerde ulaştığını ifade eder. (s.170-171)

Şiblî'nin üslûbu oldukça samimîdir. Müslümanlar hakkında özeleştirilerde bulunduğu gibi, yeri geldiğinde Hindistan'ı eleştirmekten de kaçınmaz. Zaman zaman kendi ülkesi ile kıyaslamalar yapar, İstanbul'da karşılaştığı bazı uygulamaların Hindistan'da da uygulanması gerektiğini savunur. Bir örnek vermek gerekirse, okullardaki kılık-kıyafet ve diğer materyaller konusunda İstanbul'daki gibi tek tip uygulamasına geçilmesinin millî ruh ve beraberliğin sağlanması için zarurî olduğunu düşünür. Buna benzer çeşitli konular, kendi ülkesi için örnek teşkil etmiştir.

Şiblî Nûmânî'nin, İslâm memleketlerinin eğitimi, kültürü, yaşayış biçimi, coğrafi özellikleri vb. meseleleri hakkında kaleme aldıklarının azımsanamayacak kadar değerli olduğunu belirtmek gerekir. Ancak kendisi, seyahati esnâsında karşılaştığı olaylarda pek harikulâdelik olmadığını, gördüklerini yazması hususunda yakınlarının ısrarının etkili olduğunu ifâde eder. Bu durum, Şiblî'nin mütevazı kişiliğine örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir.

Seyahatnâmede çeşitli konularda istatistiksel veriler tablo hâlinde sunulmuştur. Alışılmışın dışındaki bu yöntemin, düzen anlamında ve okura kolaylık sağlaması açısından faydalı olduğu söylenebilir. Yusuf Karaca'nın tercümesi gâyet başarılı olup hazırladığı "Sunuş" bölümünün Şiblî'yi daha iyi tanımaya olanak verdiği açıktır. Sâde ve anlaşılır dili ile eser, kolaylıkla okunabilecek yapıdadır. Her şeyden öte, Hindistan Müslümanlarının Türklere karşı beslediği saygı ve sevginin karşılığı olarak Şiblî Nûmânî gibi münevverlerin tanınması, bir vefâ borcunun ödenmesi anlamına gelecektir.